

Terminológia

Információs áruházak

Szakmánk /vagy tudományunk?/ terminológiai problémáihoz a fejlődés állandóan új és új adalékokat szolgáltat. RANGANATHAN ötödik könyvtártudományi törvénye, mely szerint a "könyvtár növekvő organizmus", a dokumentációs és információs intézményekre is érvényes. Ez a fejlődés a mennyiségi növekedés mellett egyszersmind minőségi tökéletesedést is jelent, ami viszont sokszor új formákhoz és új kifejezésekhez is vezet.

Ezuttal ennek a jelenségnek csupán egyik kategóriájával: a fejlődés során kialakult, illetve kialakulóban lévő új szervezetekkel: új könyvtári, dokumentációs és információs intézményekkel /a határok itt is igencsak elmosódnak/ kívánunk foglalkozni.

Az információk áradata, majd az ezeket feltáró szolgáltatások áradata és terjesztési nehézségei idézték elő, hogy napjainkban új típusú intézmények születnek és próbálnak megbirkózni a tájékoztatás feladatainak egy-egy részével. Ezeket a világszerte most születő vagy tervezett intézményeket és szervezeteket összefoglalóan "információs áruházak"-nak nevezik egyesek, bár az elnevezés még korántsem általánosan elfogadott. Mielőtt rátérnénk néhány ilyen típusú vagy ilyen típusú feladatokat ellátó szervezet ismertetésére és meghatározására, még csak azt kell leszögezni, hogy nem okvetlenül önálló intézményekről van szó, és előfordul az is, hogy nem ilyen néven találkozunk velük.

Az első ilyen intézmény-fogalom a

Clearinghouse

1949-ben a tudományos referálás kérdéseivel foglalkozó UNESCO-konferencia ajánlásai között szerepel a következő: "A kutatási jelentések és nem publikált anyagok hozzáférhetővé tételére ad hoc clearinghouse-okat kell létrehozni." Bár hasonló típusú intézmények létrehozására, elsősorban a tudományos közlemé-

nyek terjesztési rendszerének megvalósítását javasló un. Bernal-tervben már korábban is jelentkeztek hasonló elképzelések. Itt jelent meg először nemzetközi szinten ez a fogalom a tudományos tájékoztatás területére alkalmazva. Magát a fogalmat azután a gyakorlatban igen sokféleképpen értelmezték és próbálták megvalósítani.

A bankszakmából átvett "clearinghouse" elnevezést már ezt megelőzően először az amerikaiak alkalmazták a Clearinghouse for Federal Scientific and Technical Information, CFSTI /Szövetségi Tudományos és Műszaki Információs Clearinghouse/ elnevezésű intézményre, amely 1946 óta változó címekkel különböző szolgáltatásokat nyújt az államilag támogatott műszaki és tudományos kutatásokra és kutatási jelentésekre vonatkozóan.

Ebből következik, hogy a clearinghouse meghatározásaként hosszú időn keresztül - több-kevesebb változtatással - a következő tartalmu értelmezést szokták idézni:

"A claringhouse olyan intézmény vagy szervezet, amely gyűjti és tárolja a tervezett, folyamatban lévő és befejezett kutatásokra vonatkozó információkat, valamint dokumentumokat. Tájékoztatást ad az ilyen jellegű munkákról, másolatokat készít a dokumentumokról, és közvetítő szolgáltatást nyújt az adott terület egyéb információs forrásaihoz."

/Az amerikai CFSTI - amely azóta tevékenységi körét kiterjesztve nevét is megváltoztatta* - 1969-ben 50 000 tudományos és műszaki kutatási jelentéssel, tudományos jelentéssel vagy kutatóintézményben előállított más dokumentummal gyarapította táráát, s gyűjteményéből egy év alatt 2 millió papírmásolatot és 500 ezer mikrofilmlap-másolatot küldött szét a megrendelőknek./

A nem publikált dokumentumok felkutatása, beszerzése, feldolgozása és feltárása körüli nehézségeket - úgy hisszük - nem szükséges itt ismertetni. A clearinghouse-ok ebből a feladatcsoportból tehát elsőként a kutatási jelentésekre korlátozták tevékenységüket, és sokan még ma is úgy vélik, hogy kizárólag ez a feladatuk. Ma is ilyen értelemben működik pl. a European Space Research Organization, ESRO /Európai Űrkutatási Szervezet/ keretén belüli dokumentációs központ, amely a nyugat-európai országok részére végez clearinghouse funkciókat a nyugat-európai és amerikai űrkutatási jelentések területén.

A nem publikált vagy a kereskedelmi forgalomba nem kerülő dokumentumoknak azonban sok más típusa is ismeretes. Említsünk itt csak olyanokat, mint a doktori disszertációk, különféle beszámoló jelentések stb. A lehetőségek kimerítése nélkül néhány példát említsünk:

- 1969-ben az International Council of Voluntary Agencies, ICVA /Önkéntes Szervezetek Nemzetközi Tanácsa/ nemzetközi szimpóziumot rendezett, amely a fejlődő országok részére nyújtott fejlesztési segítségnyújtásra vonatkozóan nemzetközi clearinghouse felállításáról tárgyalt.

* National Technical Information Service = Nemzeti Műszaki Tájékoztatási Szolgálat.

• A tezauszok /osztályozási táblázatok, deszkriptor jegyzékek stb./ területén két clearinghouse működik: az angol nyelvű információkra és dokumentumokra vonatkozóan a clevelandi Western Reserve University bibliográfiai központja, a nem angol nyelvűekre pedig a var-sói CINTÉ /Centrum Informacji Naukowej-Technicznej i Ekonomicznej = Tudományos, Műszaki és Gazdasági Információs Központ/.

• Az 1971-ben alapított bécsi International Information Centre for Terminology, INFOTERM /Nemzetközi Terminológiai Információs Központ/ - az UNISIST programhoz kapcsolódva - a terminológiai kiadványok /elsősorban terminológiai szabványok, szakszótárak és értelmező szógyűjtemények/ területén építi ki szolgáltatásait.

Fentiekből tehát tisztán látható, hogy clearinghouse-ok nemcsak a kutatási jelentésekkel foglalkoznak, hanem fokozatosan alakulnak meg különböző országokban és nemzetközi szinten egyéb, nem publikált dokumentumtipusok tekintetében is.

A clearinghouse pontos meghatározását - az időben végbemenő funkcionális változások mellett - nehezíti még az is, hogy az ilyen feladatokat ellátó intézmények vagy szervezetek profilja nem mindig tiszta, másrészt pedig hogy nevükben gyakran más elnevezést használnak. Nem vitatható azonban, hogy fontosságuk világszerte fokozódik, amit az ismert UNISIST program is több helyen hangsúlyoz.

Mindezek után - felhasználva több eddig közzétett definíciót - a clearinghouse-t a következőképpen határozhatjuk meg:

A clearinghouse olyan intézmény, amely a nem publikált dokumentumok bizonyos típusai vagy csoportjai /kutatási jelentések, disszertációk stb./ és az ezekre vonatkozó információk gyűjtésével és terjesztésével foglalkozik. A dokumentumokról másolatokat készít és különféle dokumentációs és információs szolgáltatásokat nyújt.*

Semmiképpen nem nevezhető clearinghouse-nak vagy ilyen funkcióknak, ha egy intézmény a publikált irodalommal dolgozik, még akkor sem, ha tevékenysége részben erre a területre is kiterjed.

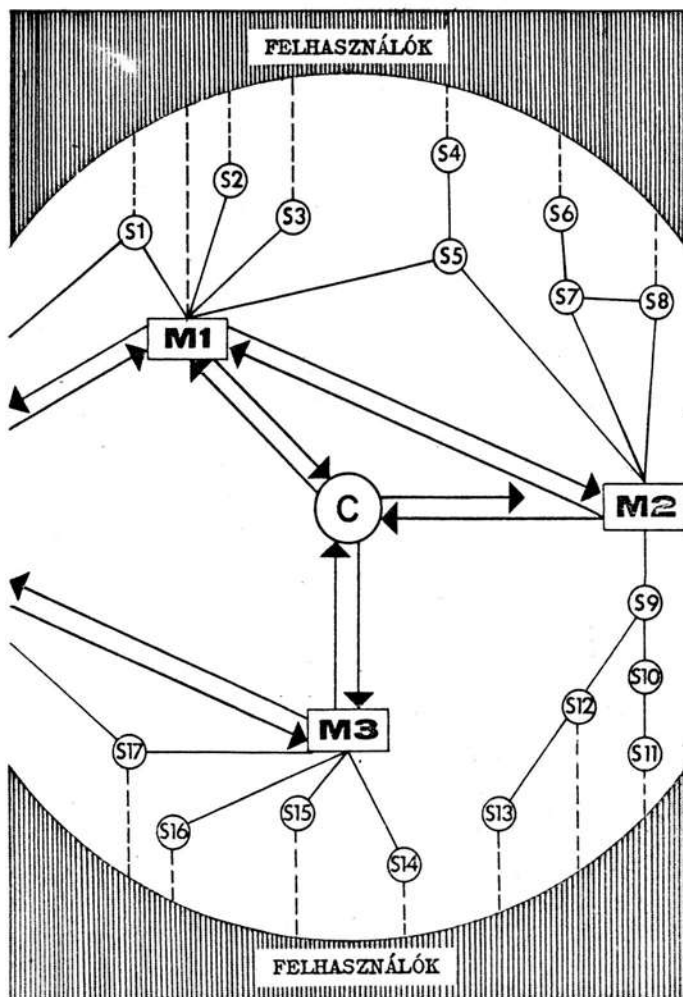
Külön fejezetet érdemelne annak taglalása, hogy milyen magyar szót tudnánk alkalmazni a clearinghouse-ra. Ezt a kérdést inkább az olvasók megoldási javaslataira bizzuk. Annyi azonban előlegezhető itt, hogy az angol "clearing" szót nem igen lehet megnyugtatóan lefordítani /legfeljebb magyarosan "kliring"-nek nevezni/, a clearinghouse-t pedig más vonatkozásban hazánkban "kliringintézet"-ként is szokták említeni.

* Tájékoztatásul közöljük az ISO/TC 46/WG 3 keretében készülő nemzetközi terminológiai szabvány tervezetének vonatkozó fejezetéből a clearinghouse meghatározását, mely /nem hivatalos fordításban/ a következőképpen hangzik: "Clearinghouse - intézmény, mely elsősorban a tervezett, folyamatban lévő vagy befejezett kutatásokra és fejlesztésre vonatkozó dokumentumokat gyűjti és feldolgozza; e tevékenységekből származó dokumentumokat szolgáltat és esetlegesen egyéb forrásokra vonatkozó referral szolgáltatást nyújt e tevékenységekkel kapcsolatosan.

Referral központ

Szintén Magyarországon még meg nem honosodott kifejezés, amit azonban - az angol eredeti után - ma már kezdenek világszerte használni.

A referral központok fontosságát jellemzi, hogy az UNISIST 22 ajánlása közül az első foglalkozik ezekkel, amikor többek között ki mondja, hogy "a csatlakozó tagokat fel kell hívni az országos, regionális és nemzetközi információ szolgáltatások számbavételére, és gondoskodni kell azok fokozatos integrálására egy referral világhálózat keretében". Ennek a referral világhálózatnak lehetséges szervezeti ábráját az UNISIST a mellékelt ábra szerint látja lehetségesnek, az alábbi szervezeti egységekből összekapcsolva:

- Nemzetközi koordináló egység /az ábrán "C"/

• Országra, valamint földrajzi egységekre és/vagy szakterületekre kiterjedő referral központok /az ábrán M1 - M3/, amelyek egymással közvetlen vagy a nemzetközi koordináló egységen keresztül közvetett kapcsolatban állnak. Ezek a központok teljes áttekintést szereznek és nyújtanak a területükhöz tartozó információs forrásokról.

• A helyi közvetítő szolgálatok /az ábrán S1 - S17/ és hálózatok információtovábbító feladatokat látnak el.

Ebből a tervből - amely első láncszemét képezi egy világot átfogó tudományos információs rendszernek - már kiviláglik a referral központok fontossága és az, hogy feladatuk az információs források felkutatása, nyilvántartása, valamint a róluk való tájékoztatás. Az utóbbit, az információs forrásokat és a felhasználókat összekapcsoló tevékenységet, ezek a központok a legkülönbözőbb formákban végzik: címterek közreadásával, nyilvántartások vezetésével, kérdés-felelet szolgáltatás formájában stb. Tehát tulajdonképpen olyan közbeiktatott szervekről van szó, amelyek a felhasználókat irányítani tudják a dokumentációs és információs szolgáltatások és rendszerek áttekinthetetlen áradatában, amelyek a tájékoztatásról tájékoztatnak.

Ezek után a következő meghatározást fogadhatjuk el:

Referral központ az a szervezet, amely a felhasználókat olyan forrásokhoz /könyvtárak, dokumentációs szolgáltatások, intézmények stb./ irányítja, ahonnan az érdeklődésüknek legjobban megfelelő tudományos információkat megkaphatják. A referral központ maga nem szolgáltat egyéb információkat vagy adatokat.

Néhány példa a referral központokra, illetve a referral tevékenységre:

- A Nemzetközi Dokumentációs Szövetség /FID/ hágai főtitkárságán a tájékoztatási osztály - a legkülönbözőbb nyilvántartások, címterek, jelentések stb. alapján - már hosszú idő óta folytat ilyen referral tevékenységet, elsősorban a referáló dokumentációs szolgáltatásokra vonatkozóan.

- Az 1962-ben alakult amerikai National Referral Center /Országos Referral Központ/ feladata, hogy adatokat gyűjtsön és szolgáltatson az USA információs forrásairól. Az "információs forrás" értelmük szerint "bármely szervezet, intézmény, csoport vagy egyén - különleges szaktudással egy adott területen és azzal a hajlandósággal, hogy tudását másokkal megossza".

- A European Translation Centre /Európai Fordítási Központ/, amely jegyzékeket ad ki és felvilágosítást nyújt a fordító intézményekre és az azok által készített fordításokra vonatkozóan.

Információterjesztő központok

Angol nyelvű amerikai eredetű megjelölése /information dissemination center/ azoknak az újszerű információ-

és áruháznak, amelyek az 1960-as évek elején kezdtek megjelenni az USA-ban, majd később Európában.

Ezeket az a körülmény hozta létre, hogy a dokumentációs központok egy része régebben elsősorban magukkal a különböző dokumentumokban rejlő információkkal foglalkozott /gyűjtés, szelektálás, feldolgozás, feltárás/ és közben másodrendű fontosságúnak tekintette a terjesztést. Ez azt jelentette, hogy csak azokat az információkat terjesztették, amelyeket maguk gyűjtöttek és dolgoztak fel, pedig az ellátott szakterület, illetve a felhasználók igénye ennél nyilván szélesebb körű. A tájékoztatásügyi szakirodalom hosszú időn keresztül központi kérdésnek tekintette a feladatok ilyen értelmű felbomlásának vizsgálatát. Az ekkor megalakuló információterjesztő központok vállalták a hozzáférhető információk kihasználását, a potenciális felhasználók felkutatását. Ezek a központok az információk terjesztésének marketing problémáira összpontosítanak, esetlegesen saját feldolgozásuk méreteitől függetlenül szakterületük ellátásában teljesre törekcsenek és a mágnesszalagos szolgáltatások kihasználását állítják tevékenységük középpontjába főleg SDI rendszerben.

Tehát:

Az információterjesztő központ olyan szervezet, amely a különböző dokumentációs és információs intézményektől átvett szolgáltatások terjesztésével, nemzetközi jellegű szolgáltatások országos hasznosításával foglalkozik.

Erdekességként megemlíthető, hogy ezeknek a központoknak ma már két nemzetközi szervezete is van:

1. Az Association of Scientific Information Dissemination Centers, ASIDIC /Tudományos Információ-Terjesztő Központok Szövetsége/ 1969-ben alakult és az amerikai központokat tömöríti. 1971-ben 21 teljes és 40 társszervezete volt. /A teljes tagság feltétele, hogy a vonatkozó szervezet 100 keresőprofilat lásson el folyamatosan információval vagy évi 1000 információkeresést végezzen./

2. A European Association of Scientific Information Dissemination Centers, EUSIDIC /Tudományos Információterjesztő Központok Európai Szövetsége/ 1970-ben alakult. 1971-ben 13 teljes és 20 társszervezete volt. "Newsidic" címmel rendszeres tájékoztatót ad ki. 1971 májusában tartott konferenciáján 13 ország 62 szervezetének 103 képviselője vett részt.

Az információterjesztő központokra jó példa a Veszprémi Vegyipari Egyetem Központi Könyvtárának és az MTA Központi Fizikai Kutató Intézetének közös vállalkozása. A Számítógépes Kémiai Szakirodalomfigyelő Szolgálat a Chemical Abstracts Condensates mágnesszalagos adattárának felhasználásával végez információterjesztést Magyarországon.

FELHASZNÁLT IRODALOM

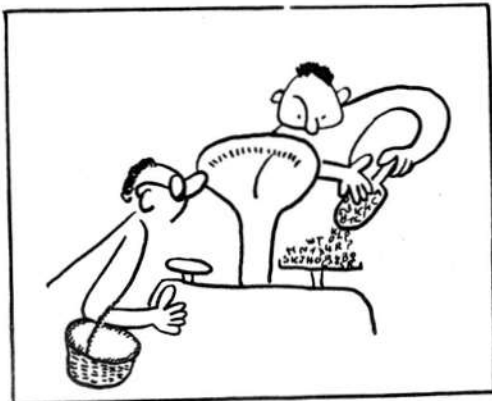
CASEY, Florence: Compilation of terms in information sciences technology. Washington, Federal Council for Science and Technology, 1970. 470 p.

COUNTS, Richard: The changing role of the information dissemination centers. = National Federation of Science Abstracting and Indexing Services. Digest of 1970 Annual Meeting, Boston, March 10-12, 1970. Philadelphia, NFSAIS, 1970, 11-15.p.

S.D.I. /Szelektív információterjesztés/. Bp. OMKDK, 1973. 11 p. /OMKDK Módszertani Körlevél 79./

UNISIST study report on the feasibility of a world science information system by the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization and the International Council of Scientific Unions. Paris, UNESCO, 1971, 161 p.

Balázs Sándor

A clearinghouse és a referral központ magyar neve

Mind a két szó az idegen szavaknak ahhoz a csoportjához tartozik, amelyet nem eredete tesz idegenszerűvé, hanem helyesírása és ebből következő kiejtési nehézségei. A szómagyarítás ugyanis napjainkban nem öncélú, hiszen a helyesírásában és kiejtésében problémátlan, a meglévő magyar szókincshez jól idomuló idegen szavak /pl. bázis, séma, téma, rádió/ átvétele mindenképpen nyereséget jelent nyelvünk és társadalmunk számára. A címben említett két angol eredetű kifejezést azonban egyáltalán nem sorolhatjuk nyugodt lelkiismerettel a nyereséget jelentő idegen szavak közé. Az ejtésszerű átírás /kliringhausz, referel központ/ nem sokat javítana e szavak idegenszerűségén. A clearinghouse kifejezés magyarítását még szükségesebbé teszi az a körülmény, hogy ez a szó a bankszakmában más jelentésben használatos. A szómagyarításnál két dolgot kell szem előtt tartanunk. Az első az, hogy milyen magyar szóval lehetne utalni az ismerethordozóknak /dokumentumoknak/ azokra a típusaira, amelyeknek a gyűjtésével és terjesztésével a clearinghouse foglalkozik. A másik pedig az, hogy milyen magyar szóval lehetne utalni azokra a tájékoztató intézményekre, amelyek közé a clearinghouse is tartozik. Azért mondom, hogy utalni, nem pedig kifejezni, mivel az összetett szó kifejező értéke nem azonos elő- és utótagja kifejező értékének pusztá összegével, hanem ennél esetleg sokkal több is lehet. Éppen ezért a clearinghouse magyar megfelelőjeként a jelentéstár szót javaslom. A jelentés szó ugyan első sorban a kutatási jelentésre utal, de véleményem szerint az összetételen belül utalhat minden nem közzétett tudományos és műszaki ismerethordozóra. A tár utótag pedig elválaszthatatlanul összekapcsolja a jelentéstár szót az olyan ismerettároló intézmények nevével, mint a könyvtár, képtár, kézirattár stb.

A referral központ magyar nevéként a forrásközvetítő központ kifejezést javaslom. A referral tevékenység magyar megfelelője pedig a forrásközvetítés vagy a forrásközvetítő tevékenység lehetne.

Ladó János